

розвиток вчителів природничо-математичних дисциплін в умовах інформаційного суспільства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BYRKA Marian Filaretovych – doctor of pedagogical sciences, assistant professor of

pedagogy, psychology and theory of education management, Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Circle of scientific interests: professional development of teachers of natural and mathematical sciences in the information society.

УДК 378.046-21.68:331.101-051

КУЗЬМЕНКО Юлія Василівна –

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання
природничо-математичних та технологічних дисциплін
Комунального вищого навчального закладу
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради
e-mail: geoeconomika@mail.ru

ЗМІСТОВА КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ВЧИТЕЛІВ ПРАЦІ В ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩАХ (II ПОЛОВИНА XX СТ.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Система професійної педагогічної освіти України перебуває в процесі глобальних змін, зокрема у руслі врахування загальносвітових тенденцій щодо професіоналізації, інтеграції, універсалізації, індивідуалізації, неперервної освіти тощо. Тому так важливо на сьогодні в процесі модернізації національної освітньої системи не забувати про вітчизняний конструктивний досвід підготовки педагогічних кадрів. Педагогічні училища – один з видів професійних навчальних закладів, що активно здійснюють навчання майбутніх учителів різного фаху в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах розбудови національної системи освіти як ніколи актуальними й перспективними є дослідження щодо вивчення, узагальнення та впровадження конструктивного досвіду минулого. Саме тому показовим є посилення інтересу науковців до історико-педагогічних досліджень. Про це свідчить значна кількість монографій, навчальних посібників, наукових статей (Л. Березівська, В. Владимірова, В. Гаргін, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, Т. Завгородня, С. Золотухін, І. Зязюн, І. Козловська, С. Крисюк, А. Кузьмінський, В. Луговий, В. Мадзігон, В. Майборода, Н. Слюсаренко, Т. Сорочан, Н. Терентьєва, М. Ярмаченко та ін.).

Мета статті – охарактеризувати

змістовий компонент професійного навчання вчителів праці в педагогічних училищах у другій половині XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування шкільного простору в контексті політехнізації освітнього процесу та уведення трудового навчання як самостійної шкільної навчальної дисципліни у другій половині XX століття призвело до закономірних змін у підготовці вчителів трудового навчання. Варто зазначити, що навчання фахівців із трудової підготовки на початку 50-х років було відсутнім. Саме тому перед системою професійної педагогічної освіти було поставлено завдання – нарощення кількісних показників педагогів цього профілю, а також і їхня якісна підготовка. Зокрема у 1954 році в педучилищах було введено ще одну спеціалізацію «Викладання в навчальних майстернях 5–7 класів». Прийом учнів на цю спеціалізацію відбувався на базі загальної середньої освіти, а термін навчання складав два роки.

Навчальний план спеціальності «Викладання в навчальних майстернях 5–7 класів» містив такі дисципліни, як: педагогіка, психологія, шкільна гігієна і методика навчання та ін. У педагогічних училищах 937 год. відводилося на практичні роботи в майстернях (спецпідготовку), факультативно (200 год.) вивчався практикум з виготовлення саморобних пристроїв. Щодо

організації практики, то на 1 і 2 роках навчання була як педагогічна, так і виробнича практики. Під час проходження виробничої практики потрібно було здати каліфікаційній комісії заводу відповідні екзамени для присвоєння третього – п'ятого кваліфікаційних розрядів [2, арк. 83].

Зрозуміло, що змістова компонента навчання вчителів праці у другій половині ХХ ст. змінювалася під тиском певних вимог освітньої політики радянської держави. Орієнтири в теорії і практиці формування освітньої складової вчителів праці були спрямовані на вивчення дисциплін технічного характеру, роботу в навчальних майстернях, виробничу і педагогічну практики, значною була залежність змісту навчання від ідеологічного дискурсу. Також розширювалася матеріально-технічна база (значною мірою завдяки самостійному виготовленню наочних посібників і шкільного приладдя), створювалися навчальні майстерні для роботи з деревиною, металом, склом; поряд із традиційними впроваджувалися нові форми і методи організації навчального процесу, зокрема практикуми, широко використовувалися технічні засоби навчання, макети та моделі. Навчальний процес мав політехнічну спрямованість, був орієнтований на практику. Окрім збільшення технічних дисциплін у підготовці вчителів праці, у змісті будь-якої природничо-математичної дисципліни обов'язково повинна була бути виділена окремим блоком тем політехнічна компонента.

З 1959 року підготовку майбутніх учителів праці в педінститутах здійснювали за новими навчальними планами із спеціалізації «Викладання праці у 5–8 класах загальноосвітньої школи». Навчання відбувалося два роки та десять місяців, а після закінчення випускники отримували кваліфікацію спеціаліста «учитель з праці в 5–8 класах загальноосвітньої школи». Із навчального плану за 1963 рік видно, що освітній процес поєднував загальноосвітній, загальнотехнічний і спеціальний цикл дисциплін (див. таблицю 1) [4, с. 205–207; 5, с. 199].

Наприкінці навчання склалися такі державні екзамени: Історія КППС, Педагогіка і методика трудового навчання, Столярна справа, Слюсарна справа.

Аналіз змістової компоненти навчального плану з вищезазначеної спеціальності засвідчує, що значна частина предметів була спрямована на нарощення професійного рівня учнів, проте присутні й дисципліни, що мали ідейно-політичне забарвлення.

Відповідно до нових навчальних планів та програм активізувалася робота зі створення навчально-методичного забезпечення й матеріально-технічної бази; розширено було перелік баз практик (школи, позашкільні установи, літні табори, дитячі садочки та ін.); закріплення за педучилищами шкіл як навчально-експериментальних майданчиків на державному рівні; проведення практичних занять із педагогіки, психології, шкільної гігієни, фахових дисциплін у школі; уведення обов'язкової вимоги щодо отримання майбутніми фахівцями з трудової підготовки кваліфікаційного розряду під час проходження виробничої практики. Окреслені зміни у змісті навчання були спрямовані на посилення зв'язків школи з життям та дозволяли більш якісно підготувати випускників до виконання обов'язків учителя праці.

Таблиця 1

Навчальний план середнього спеціального навчального закладу (1963 рік).

Спеціальність 2006 – викладання праці в 5–8 класах загальноосвітньої школи на базі 11-річної загальноосвітньої школи, особи, які мають стаж роботи на виробництві не менше 2 років

№ з / п	Дисципліни	Всього годин
1. Загальноосвітній цикл		
	Історія КППС	148
	Елементи вищої математики	96
	Всього	244
2. Загальнотехнічний цикл		
	Креслення	179
	Технічна механіка	195
	Технологія металів і конструкційні матеріали	117
	Загальна електротехніка і електромонтажна справа	181
	Машинознавство і автотракторний практикум	181
	Всього	853
3. Спеціальний цикл		
	Слюсарна справа	386
	Столярна справа	379
	Механічна обробка металів і металорізальні верстати	281
	Експлуатація і ремонт машин побутового обслуговування	48
	Допуски, посадки і технічні вимірювання	46
	Основи автоматизації і механізації технологічних процесів	72
	Основи організації і економіки виробництва	69

Техніка безпеки і протипожежна техніка	32
Методика трудового навчання і організація шкільних майстерень	145
Педагогіка і історія педагогіки	146
Психологія	78
Шкільна гігієна і промсанітарія праці	32
Вивчення додаткового навчального матеріалу	78
Всього	1792
4. Фізичне виховання	117
5. Практичне навчання	
Практикум по оволодінню проєкційною і фотоапаратурою	32
Педагогічна практика (спостереження, показові та пробні уроки)	202
Всього	3240
Факультативні предмети	
Автосправа	110
Іноземна мова	110
Українська (російська) мова	110
Фізичне виховання	90
Всього	420

Оскільки серед шкільних навчальних дисциплін з'являється «Креслення», то на педагогічні училища покладається ще й зобов'язання щодо підготовки вчителів креслення. У 1977 році деякі педагогічні училища здійснюють навчання за новою спеціалізацією «Викладання праці і креслення у 4–8 класах загальноосвітньої школи».

У 1984 році розпочали втілювати шкільні реформи, що були обумовлені Постановою Центрального комітету компартії України і Ради міністрів Української РСР «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи». У цій Постанові вимагалось спрямувати зусилля педагогічних училищ на розробку проблем підвищення якості народної освіти, як загальноосвітньої, так і професійної школи. Зокрема, оновлювалися навчальні плани, вводилися додаткові кваліфікації (вихователь, старший піонерський вожатий, керівник гуртка декоративно-прикладного і образотворчого мистецтва, керівник гуртка образотворчого мистецтва, керівник гуртка технічної творчості, вихователь групи подовженого дня (школи-інтернату), організатор спортивних секцій і клубів), підготовка вчителів праці здійснювалася за двома напрямками: обслуговуюча та технічна праця [1, арк 2–4]. Із навчального плану за 1989 рік [2, с. 409–412] дізнаємося, що термін навчання майбутніх учителів становив 3 роки 10 місяців (на базі неповної середньої освіти).

Таблиця 2

Навчальні плани середнього спеціального навчального закладу на 1989 рік (фрагмент). Спеціальність – 03.02.00 «Викладання праці». Кваліфікація спеціаліста – вчитель праці з однією з додаткових кваліфікацій

№ з/п	Дисципліни	Обслуговуюча праця	Технічна праця
		Всього годин	
Суспільно-політичний цикл			
1.	Історія	140	140
2.	Історія УРСР	54	54
3.	Основи марксизму-ленінізму	200	200
4.	Основи радянського законодавства	48	100
Загальноосвітній цикл			
5.	Українська мова	104	104
6.	Українська література	140	140
7.	Російська мова	35	35
8.	Російська література	140	140
9.	Математика	176	176
10.	Фізика з астрономією	140	140
11.	Хімія (з розділом «Загальна біологія»)	105	105
12.	Основи інформатики і обчислювальної техніки	70	70
13.	Іноземна мова	70	70
14.	Основи світової художньої культури	62	62
Спеціальний цикл			
15.	Анатомія, фізіологія і гігієна школяра	54	54
16.	Психологія	89	89
17.	Педагогіка	147	147
18.	Практикум з основ педагогічної майстерності	24	24
19.	Основи теорії і методики трудового навчання. Профорієнтація	154	154
20.	Методика виховної роботи	35	35
21.	Охорона праці	34	34
22.	Основи економіки і організації суспільного виробництва з методикою економічного виховання школярів	74	74

23.	ТЗН з методикою їх застосування	34	34
24.	Креслення	100	-
25.	Основи нарисної геометрії	-	300
25.	Креслення і методика її викладання	-	-
26.	Машинознавство	-	214
27.	Загальна електроніка з основами електроніки	-	136
28.	Основи стандартизації і технічні вимірювання	-	122
29.	Технічне конструювання і моделювання	-	174
30.	Сільськогосподарські машини, трактори (автомобілі) з основами агрономії	-	108
31.	Електромонтажні роботи	-	68
32.	Основи автоматизації технічних процесів	-	50
33.	Практикум в навчальних майстернях	-	181
34.	Малювання	68	-
35.	Матеріалознавство швейного виробництва з основами стандартизації	70	-
36.	Технологія і обладнання швейного виробництва	502	-
37.	Конструювання, моделювання і художнє оформлення швейних виробів	294	-
38.	Естетика побуту і культура поведінки	44	-
39.	Основи фізіології харчування, санітарії і гігієни	64	-
40.	Технологія приготування їжі з основами товарознавства	272	-

	харчових продуктів		
41.	Електропобутові машини	68	-
42.	Художня обробка матеріалів	130	-
43.	Предмети спеціалізації	182	189
44.	Педагогічна практика	312	312
45.	Початкова військова підготовка	80	138
46.	Фізичне виховання	540	540
	Всього	4860	4860

Наведемо перелік дисциплін, що вивчалися факультативно (540 год.): Методика роботи з батьками; Етика і психологія сімейного життя; Плетення мережив. В'язання. Макраме; Робота з природним матеріалом та інші за вибором навчального закладу.

У цьому навчальному плані передбачалося вже два види проходження практики:

– навчальна: з удосконалення навичок швейної справи (обслуговуюча праця); з удосконалення слюсарної і столярної справи (технічна праця); підготовка до літньої роботи з дітьми;

– педагогічна: з позанавчальної роботи з дітьми; пробних уроків, занять; літня; переддипломна.

Під час проходження практики обов'язковою була вимога складання кваліфікаційних випробувань на отримання однієї з робітничих професій: кравець 4 розряду (обслуговуюча праця), столяр 2–3 розряду (технічна праця), слюсар 2–3 розряду (технічна праця).

На державний екзамен виносилися такі дисципліни: Основи марксизму-ленінізму, Педагогіка з методикою трудового навчання, Креслення з методикою викладання (технічна праця), Конструювання, моделювання, художнє оформлення швейних виробів, матеріалознавство швейного виробництва (обслуговуюча праця), екзамен з додаткової кваліфікації.

Аналіз цього навчального плану засвідчив, що його змістове наповнення містить суспільно-політичний, загальноосвітній та спеціальний цикл дисциплін. У порівнянні з попередніми планами, відбувається розширення психолого-педагогічного блоку дисциплін,

уведено дисципліни з підготовки майбутніх учителів до здійснення профорієнтаційної роботи з дітьми. Також помітною стає тенденція до збільшення теоретичної компоненти навчання над практичною. Проте, беззаперечним здобутком цього навчального плану є введення додаткових кваліфікацій, що розширяло можливості майбутніх вчителів праці у працевлаштуванні і отриманні повного тижневого навантаження у загальноосвітніх та позашкільних навчальних освітніх закладах. Окреслимо дисципліни, які вивчали майбутні вчителі з додаткових кваліфікацій [1, арк 4]:

- з *обслуговуючої праці*:

*Вихователь (182 год.): «Зміст і методика виховної роботи в групах подовженого дня, інтернатних установах» (76 год.), Методика організації і проведення самопідготовки учнів в групах подовженого дня і інтернатних установах (30 год.), «Методика проведення роботи з прищеплювання санітарно-гігієнічних навичок; організація фізкультурно-оздоровчої роботи в режимі подовженого дня і в інтернатних установах» (36 год.), «Методика організації роботи із соціально занедбанними дітьми» (40 год.);

*Старший піонерський вожатий (182 год.): «Теорія і методика організації піонерської і комсомольської роботи» (76 год.), «Теорія ВЛКСМ і піонерської організації» (15 год.), «Символіка і атрибутика піонерської організації» (15 год.), «Краєзнавство, методика організації природоохоронної та туристичної роботи» (76 год.).

*Керівник гуртка декоративно-прикладного і образотворчого мистецтва (182 год.): «Методика організації гурткової роботи» (19 год.), «Декоративно-прикладне мистецтво з методикою навчання» (76 год.), «Малюнок з методикою виконання» (87 год.).

- з *технічної праці*:

*Старший піонерський вожатий (189 год.): «Теорія і методика роботи з жовтентами» (19 год.), «Теорія і методика роботи з піонерами» (46 год.), «Теорія і методика роботи з комсомольцями» (19 год.), «Теорія і методика роботи з різновіковими загонами» (19 год.), «Історія ВЛКСМ і ВПО ім.В.І.Леніна» (12 год.), «Методика гурткової і клубної роботи в дитячих позашкільних закладах» (25 год.), «Краєзнавча і туристична робота» (38 год.).

*Керівник гуртка декоративно-прикладного і образотворчого мистецтва (189 год.): «Методика організації гурткової роботи» (19 год.), «Декоративно-прикладне мистецтво з методикою навчання» (77 год.),

«Художня обробка матеріалів» (93 год.).

*Керівник гуртка образотворчого мистецтва (189 год.): «Малюнок і живопис» (53 год.), «Скульптура і класична анатомія» (38 год.), «Композиція» (24 год.), «Декоративно-прикладне мистецтво» (36 год.), «Історія мистецтва» (19 год.), «Методика навчання образотворчого мистецтва» (19 год.).

*Керівник гуртка технічної творчості (189 год.): «Методика організації гуртків технічної творчості» (19 год.), «Пошуково-конструкторська діяльність школярів» (36 год.), «Технічна творчість учнів» (132 год.).

*Вихователь групи подовженого дня (школи-інтернату) (189 год.): «Зміст і методика виховної роботи в групах подовженого дня (школи-інтернату)» (53 год.), «Організація самопідготовки групи подовженого дня (школи-інтернату)» (43 год.), «Методика оздоровчої роботи в групі подовженого дня (школи-інтернату)» (24 год.), «Методика гурткової і клубної роботи» (19 год.), «Методика роботи з педагогічно занедбанними дітьми» (12 год.), «Організація краєзнавчої і туристичної роботи» (38 год.).

*Організатор спортивних секцій і клубів (189 год.): «Рухливі ігри і методика їх навчання» (38 год.), «Теорія і методика навчання гімнастиці» (50 год.), «Теорія і методика навчання легкої атлетиці» (24 год.), «Теорія і методика навчання плаванню» (19 год.), «Теорія і методика навчання лижній підготовці» (15 год.), «Теорія і методика навчання спортивним іграм» (24 год.), «Охорона життя і здоров'я дітей при проведенні спортивних заходів, лікарський контроль» (19 год.).

Як бачимо, додатково вивчали ті навчальні дисципліни, які дозволяли паралельно підготувати майбутніх учителів праці й до іншого профілю педагогічної діяльності. Такі зміни у підходах до організації навчання в педагогічних училищах відповідали тогочасним вимогам освітнього простору.

Щодо формування освітньої складової вчителів праці, то відмітити слід той факт, що цьому процесу перешкоджали надмірне ідеологічне забарвлення навчального процесу, його русифікація та консерватизм.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На підставі репрезентованих фактів робимо висновок: процес пошуку оптимального змісту і підходів щодо формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки протягом досліджуваного періоду відбувався цілеспрямовано, що було обумовлено вимогами тогочасної освітньої політики

держави. Проте не всі зміни були конструктивними. Так, до позитивних особливостей змісту навчання вчителів праці в педагогічних училищах відносимо такі: політехнічна спрямованість, орієнтація на практику, уніфікація, технізація, стандартизація. До негативних – ідеологічне забарвлення, русифікація, консерватизм, регламентація, надмірне теоретизування, перенасиченість технічними дисциплінами. Перспективи подальших досліджень пов'язані із здійсненням порівняльного аналізу підготовки вчителів праці в Україні та зарубіжжі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Архів Київського національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, спр. 381: Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького. Навчальні плани на 1989 рік. – 6 арк.

2. Кузьменко Ю. В. Формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в Україні: історико-педагогічний аспект: монографія / Ю.В.Кузьменко. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 443 с.

3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, Ф. 166. Міністерство народної освіти України, 1917 – 1988 рр., оп. 15, спр. 1856. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педагогічних вузах, 1 червня 1956 року – 30 грудня 1956 року. – 263 арк.

4. Чепіль М. М. Підготовка вчителя трудового навчання: історія, реалії та перспективи: монографія / М. М. Чепіль, А. В. Федорович; за ред. М. М. Чепіль. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008. – 240 с.

5. Шиманович І. О. Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання в Україні (друга половина ХХ ст.): монографія / за ред. Ю. В. Кузьменко. – Херсон: Херсонська академія неперервної освіти, 2012. – 231 с.

REFERENCES

1. *Arxiv Ky'ivskogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M.P. Dragomanova, m. Ky'iv, Spr. 381. Ky'ivskiy derzhavnyj pedagogichnyj instytut imeni O.M. Gor'kogo. Navchal'ni plany' na 1989 rik.* [The archives of the Kiev national pedagogical University named after N. P. Dragomanov, SPR. 381: Kiev state pedagogical Institute named after A. M. Gorky. Training plans for 1989]. Kyiv.

2. Kuz'menko, Yu. V. (2015). *Formuvannya osvny'oi skladovoyi faxivciv iz trudovoyi pidgotovky' v Ukrayini: istory'ko-pedagogichnyj aspekt: monografiya.* [The formation of the educational component of the labor specialists training in Ukraine: historical and pedagogical aspect: monograph]. Xerson: KVNZ

3. *Centralnyj derzhavnyj arxiv vyshhyx organiv vlady ta upravlinnya Ukrayiny, m. Kyiv, F. 166. Ministerstvo narodnoyi osvity Ukrayiny, 1917–1988 rr., op. 15, spr. 1856. Dyrektyvni vkazivky upravlinnya pidvidomchy'm ustanovam z pytan metody'chnoyi roboty v pedagogichnyx vuzax, 1 chervnya 1956 roku.* [Central state archives of Supreme bodies of power and administration of Ukraine, Kyiv, F. 166. The Ministry of education of Ukraine, 1917–1988, op. 15, SPR. 1856. Guidelines for the management of subordinate agencies on issues of methodological work in pedagogical universities, 1 June 1956 – 30 Dec 1956]. Kyiv.

4. Chepil, M. M. (2008). *Pidgotovka vchy'telya trudovogo navchannya: istoriya, realiyi ta perspektyvy.* [Training of teachers of vocational studies: history, realities and prospects]. Drohobych.

5. Shymanovych, I. O. (2012). *Politechnichna pidgotovka majbutnix uchy'teliv trudovogo navchannya v Ukrayini (druga polovyna XX st.).* [The Polytechnic training of future teachers of labor studies in Ukraine (the second half of the twentieth century)]. Xerson.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЗЬМЕНКО Юлія Василівна –

доктор педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних та технологічних дисциплін Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

Наукові інтереси: нарощення людського капіталу в Україні, історико-педагогічні аспекти розвитку та становлення національної системи освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUZMENKO Iuliia Vasilivna – Ph.D., assistant professor Kherson Academy of Continuing Education of Kherson Regional Council.

Circle of research interests: human capital development in Ukraine, historical and pedagogical aspects of the development and establishment of a national system of education.